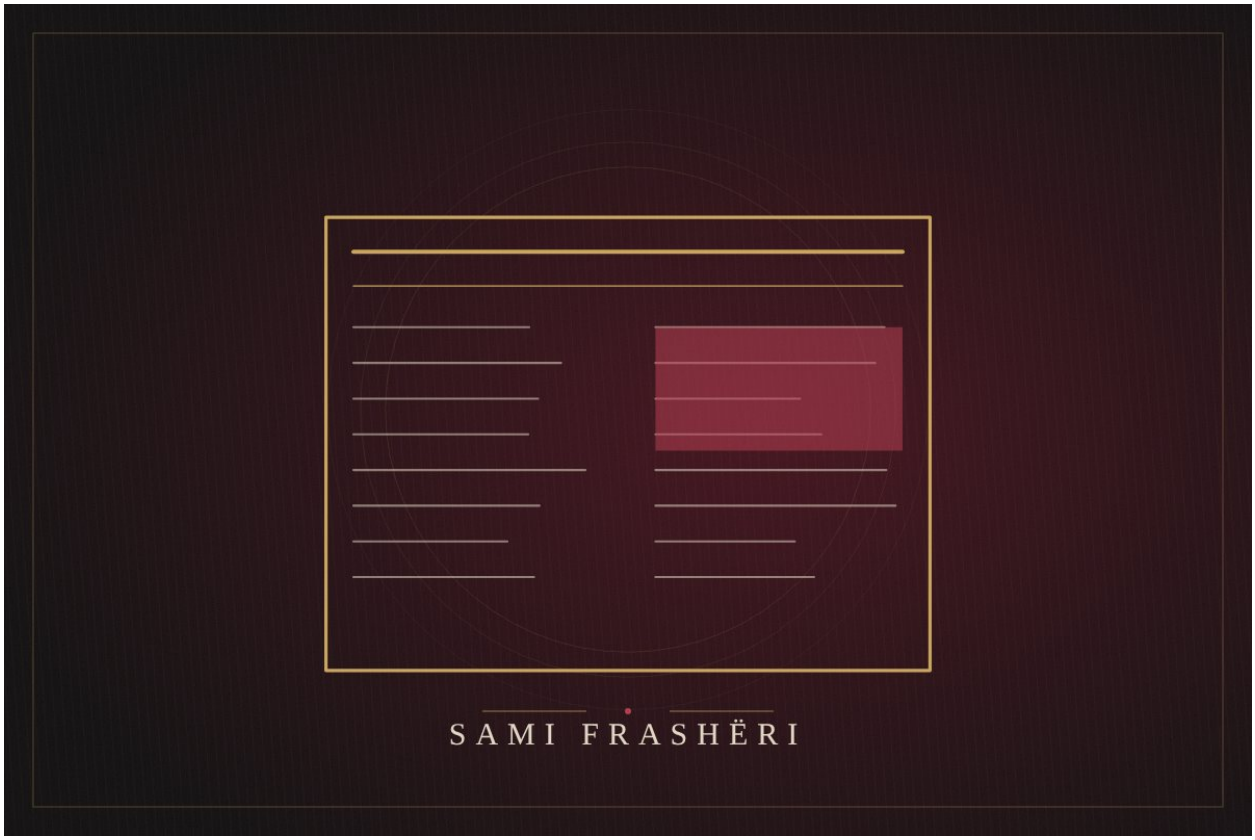
lexoshpejt

Trashëgimia

Sami Frashëri: enciklopedisti i dy kulturave

Alfabeti i vitit 1879, «Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhet» dhe një jetë mes Stambollit dhe idesë së një Shqipërie të lirë

3 nëntor 2026 / 5 min lexim

Ilustrim origjinal i redaksisë lexoshpejt. Nuk është fotografi ose objekt historik.

Sami Frashëri lindi më 1 qershor 1850 në Frashër, vëlla i Abdylit dhe i Naimit. Pjesën më të madhe të jetës e kaloi në Stamboll, ku punoi në administratën osmane dhe në gazetari. Vdiq më 18 qershor 1904 në Erenköy, në Stamboll. Ndër të gjithë rilindasit, ai ishte ndoshta më i gjithanshmi: romancier, dramaturg, gjuhëtar, enciklopedist dhe mendimtar politik.

Një shkrimtar i dy kulturave

Në vitin 1873 botoi në osmanisht romanin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, që shpesh quhet gabimisht romani i parë turk (ka vepra më të hershme). Në vitin 1874 shkroi dramën *Besa yahut Ahde Vefa*, me temë nderin e fjalës së dhënë te shqiptarët. Por veprat e tij më të mëdha ishin enciklopedike: *Kâmûsü'l-A'lâm*, një enciklopedi në gjashtë vëllime (1889–1898), dhe *Kâmûs-ı Türkî* (1899–1900), një fjalor i turqishtes që përdoret ende nga studiuesit.

Kjo është arsyeja pse Sami Frashëri nderohet në dy vende. Shqiptarët e shohin si një nga etërit e Rilindjes Kombëtare; studiuesit turq e shohin si paraardhës të reformës së gjuhës dhe të letërsisë turke. Të dyja pikëpamjet kanë baza.

Alfabeti i vitit 1879

Në vitin 1879, Sami hartoi një alfabet për shqipen me 36 shkronja, kryesisht latine, me parimin «një shkronjë për çdo tingull». Atë vit e miratoi Shoqëria e të Shtypurit Shkronja Shqip, që ai e kishte bashkëthemeluar. Ky ishte «alfabeti i Stambollit», njëri nga dy alfabetet që u pranuan në Kongresin e Manastirit në vitin 1908. Shoqëria u mbyll nga qeveria osmane në vitin 1885. Në vitin 1886 Sami botoi një abetare dhe një gramatikë të shqipes.

> *Sami Frashëri nuk zgjodhi mes dy kulturave. Ai u shërbeu të dyjave, dhe në këtë mënyrë i shërbeu edhe shqipes.*

«Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhet»

Në vitin 1899, në Bukuresht, u botua anonimisht një libërth me këtë titull. Ai propozonte një Shqipëri autonome, me parlament, me shkolla shqipe dhe me barazi mes besimeve. Shumica e studiuesve shqiptarë ia atribuojnë Samiut dhe e konsiderojnë një nga manifestet e Rilindjes; disa studiues turq e vënë në dyshim autorësinë e tij. Është e ndershme ta përmendim këtë debat.

Enciklopedia e botës

Vepra më e madhe e Samiut, *Kâmûsü'l-A'lâm*, ishte një enciklopedi në gjashtë vëllime, me mijëra zëra për historinë, gjeografinë dhe personalitetet e botës, nga Lindja e Largët deri në Amerikë. Ai e shkroi pothuajse vetëm, gjatë dhjetë vjetëve. Për lexuesin osman të fundit të shekullit XIX, kjo ishte një dritare e madhe drejt njohurive të kohës. Në të, Samiu u dha hapësirë edhe vendeve dhe figurave shqiptare, duke i bërë të njohura për një publik të gjerë që mund të mos kishte dëgjuar kurrë për to.

Gramatika e shqipes

Ndërsa shkruante vepra të mëdha në osmanisht, Samiu nuk e harroi shqipen. Në vitin 1886 botoi në Stamboll *Shkronjëtore e gjuhës shqip*, një gramatikë e shqipes e menduar për shkollat dhe për ata që donin ta shkruanin gjuhën saktë. Për të, gjuha nuk ishte vetëm mjet komunikimi, por shenja më e qartë e një kombi. Në shkrimet e tij ai argumentonte se shqipja ishte ndër gjuhët më të vjetra të Evropës, një bindje e përhapur mes rilindasve, që në atë kohë mbështetej kryesisht te teoritë e studiuesve evropianë si Johann Georg von Hahn.

Për arsimin e grave

Samiu ishte gjithashtu ndër mendimtarët e parë në Perandorinë Osmane që shkruan hapur për arsimin e grave. Në librin e tij *Kadınlar* («Gratë»), të botuar në vitin 1879, ai argumentonte se një shoqëri nuk mund të përparojë nëse gjysma e saj mbetet pa shkollë, dhe se nënat e arsimuara janë mësueset e para të fëmijëve. Këto ide ishin të guximshme për kohën dhe përputheshin me përpjekjet e rilindasve shqiptarë, si motrat Qiriazi, për të hapur shkolla për vajza.

Mes perandorisë dhe kombit

Historiani amerikan George Gawrych e sheh Samiun si një shembull të rrallë të një intelektuali që punoi njëkohësisht për të forcuar kulturën osmane dhe për të ndërtuar identitetin shqiptar. Për shumë vite, këto dy qëllime nuk dukeshin në kundërshtim: shumë shqiptarë shpresonin për autonomi brenda perandorisë, jo për shkëputje. Vetëm kur politika osmane u bë më e ashpër ndaj kërkesave shqiptare, në fund të shekullit, rrugët filluan të ndaheshin. Jeta e Samiut, që vdiq në vitin 1904, përfshin pikërisht këtë kalim. Ai nuk jetoi për ta parë shpalljen e pavarësisë në vitin 1912, por shumë nga idetë e tij u bënë pjesë e programit të saj.

Shkolla dhe trashëgimia

Sami ndihmoi në hapjen e shkollës shqipe për djem në Korçë në vitin 1887. Djali i tij, Ali Sami Yen, është themeluesi i klubit të futbollit Galatasaray. Në Shqipëri dhe në Kosovë, gjimnaze, rrugë dhe institucione mbajnë emrin e tij.

Si ta njohim sot

Sami Frashëri na tregon se identiteti nuk është gjithmonë «ose kjo, ose ajo». Mund të jesh pjesë e një kulture të madhe dhe në të njëjtën kohë të punosh që gjuha jote amtare të ketë libra, shkolla dhe një të ardhme.

Burimet

Sami Frashëri. Wikipedia

Şemseddin Sami Fraşeri. Encyclopaedia Britannica

Skendi, S. (1967). *The Albanian National Awakening, 1878–1912*. Princeton: Princeton University Press. WorldCat

Frashëri, S. (1886). *Shkronjëtore e gjuhës shqip*. Stamboll. WorldCat

Gawrych, G. W. (2006). *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*. London: I.B. Tauris. WorldCat

Lexoje në internet: https://www.lexoshpejt.com/artikull/sami-frasheri